

Carlos Barral i la qüestió del llenguatge

Josep Saval
University of Edinburgh

Avui en dia el bilingüisme es defensat per aquells partits polítics i grups de pressió que més han perjudicat històricament a les llengües minoritàries dins de l'Estat espanyol. Ben és cert que la Llei de normalització del català promulgada per la Generalitat de Catalunya ha perjudicat a aquells grups monolingües i monoglòssics, però en qüestions lingüístiques és impossible de complaure a tothom. El concepte de normalització implicà el retorn a allò que fou normal, i a Catalunya, com atrafegada cruïlla de cultures que és, el bilingüisme ha estat una forma de expressió habitual i quotidiana durant èpoques de llibertat política i democràtica. Cal tenir en compte que el català fou una llengua prohibida durant els anys de la dictadura franquista. Si més no, durant aquell temps en que la llengua pròpia del Principat fou esborrada de tots els cercles públics com els mitjans de comunicació, l'educació i fins i tot l'església durant molts anys. En aquells dies de prohibició i despreci per la llengua catalana, sorgí un grup d'escriptors catalans que malgrat que s'expressaren en castellà sempre varen defensar la identitat bilingüe del Principat. Aquest grup, anomenat la escuela de Barcelona, amb la seva mentalitat cosmopolita i oberta que transmeteren a la resta de les lletres castellanques varen assolir una gran rellevància a partir dels anys seixanta. Un dels seus més importants integrants fou Carlos Barral que sempre va defensar el bilingüisme com a forma d'enteniment. Aquest autor malgrat que escrigué majorment en castellà, va ser d'una gran influència tant com a escriptor com a editor. Al front de la editorial Seix Barral fou de gran importància per la llengua castellana a tots nivells, especialment per la seva obertura vers a les literatures foranes o la pròpia llengua castellana com en el cas del boom llatinoamericà.

Carlos Barral Élices va néixer a Barcelona l'any 1928, fill de pare català i mare argentina. Nascut al si d'una família de la burgesia barcelonina, va créixer durant la postguerra, es a dir, en els anys més durs de la repressió franquista. I no oblidem que un dels dimonis més perseguits per la ideologia franquista, si la podem anomenar així, va

ser la destrucció de les anomenades llengües regionals, cosa que afortunadament no va aconseguir. Ell mateix es definia de la següent manera:

Catalán de familia y de nación, bilingüe de educación castellana y en lenguas extranjeras, escritor en lengua castellana —e inserto en la literatura castellana en cuanto a fuentes y modelos— editor de libros en lengua castellana. (“Diglosia” 6)

Va escriure la major part de la seva producció literària en castellà, però escrigué dos llibres en la seva llengua de “familia y nación,” *Pel car de fora. Catalunya des del mar i Catalunya a vol d’ocell*. En el primer es proposa la defensa d’una llengua i unes tradicions que anaven desapareixent. També era una reivindicació d’un paisatge, d’una costa degradada per l’explotació turística, amb una intenció plenament ecologista en un temps en què aquest terme era gairebé desconegut. La crítica digué: “intenta rescatar el llenguatge en camí d’extinció de la marina catalana, particularment el lèxic de la pesca artesana d’ús corrent entre els últims pescadors que queden de rem i de vela” (42).

Des dels seus versos en castellà també va reivindicar la llengua catalana i la seva personalitat bilingüe, com per exemple al poema “Parque de Montjuich” on el poeta barceloní comentava la recuperació de la llengua catalana, les reivindicacions polítiques d’aquesta llengua i el seu passat gloriós:

Las familias
ricas venden sus casas con jardín.

Parece

que tienen muchos hijos que estudian Bellas Artes,
cerámica o diseño, y que así aprenden
la lengua prohibida de sus padres.
Luego son comerciantes, gente seria
fiel a la ley de cada grupo. En tanto
defienden con fiereza sus derechos
de pueblo sojuzgado que fue grande
en tiempo de sus reyes de góticas insignias.

(Usuras y figuraciones 116)

D'aquesta manera veia Carles Barral la societat catalana a començaments dels setanta. Barral, de la mateixa manera que altres membres de l'escola de Barcelona (Jaime Gil de Biedma, José Agustín Goytisolo, Jaime Ferrán i Alfonso Costafreda), tots ells procedents de la burgesia catalana, varen optar pel castellà com a instrument de creació literària. Però tots ells eren bilingües i defensaren la presència de la llengua catalana en la societat franquista. La relació de Carles Barral i dels altres membres de l'escola de Barcelona amb la seva llengua "materna" o "paterna", com és el cas del poeta i editor barceloní, és, com a mínim, especialment particular. Els qui eren nens durant la guerra civil van veure com aquella llengua que varen parlar als anys de la Segona República era totalment suprimida. Per això, es van veure forçats a formar la seva llengua de "cultura" lluny de les fronteres de Catalunya i de l'Estat espanyol. Tal i com assegura contundentment Carles Barral:

Posiblemente sea éste uno de los mayores crímenes de la administración franquista contra mi generación: haber conseguido, con la colaboración de la burguesía obsecuente y dispuesta a todos los sacrificios, degradar una lengua nobilísima ante los ojos de los que estaban naturalmente destinados a expresarse en ella. (*Años de penitencia* 113)

En aquest estudi em centraré en tres punt bàsics que varen conformar el sentir, el pensar i la manera d'expressar-se de gran part d'una generació, nascuda i crescuda a Catalunya, que es va veure privada d'una de les dues llengües en les que es podia haver expressat. El primer d'aquest elements és la situació de la llengua catalana sota el franquisme com va ser comentat per Barral a les seves memòries i articles periodístics. El segon element a què em referiré és una de les característiques inherents al grup de Barcelona i, per extensió, a la generació del 50: el cosmopolitisme, element que procedeix, en part, d'aquesta dualitat lingüística i del menyspreu d'aquests escriptors envers una Espanya involucionista i repressora. El tercer aspecte serà la defensa d'un model bilingüe en una societat democràtica tal i com

Barral sostingué durant els anys de la Transició en els seus articles d'opinió que publica assíduament al diari barceloní “La Vanguardia”.

En primer lloc, hem de tenir present quina era la situació personal de l'escriptor procedent de la burgesia urbana:

La lengua de la casa de la ciudad era el castellano, la lengua materna. . .
La madre, doña Tota, entendía el catalán pero seguía hablando exclusivamente argentino. La lengua que los hermanos Barral [el padre y el tío del escritor] usaban entre ellos . . . era el catalán . . . el castellano era la lengua oficial de la casa de la ciudad y de sus entornos sociales. . .
Pero el catalán era la lengua del mar y de la playa. (26-7)

D'aquesta manera podem considerar que Barral creixé en un ambient pròpiament bilingüe i diglòssic, on les dues llengües eren acceptades en la comunicació familiar. Es pot constatar, però, que per motius socials i familiars, el castellà predominava en aquesta família burgesa durant els anys de la República. D'altra banda, el català era la llengua predominant en l'ambient de les vacances que passaven al poble tarragoní i, llavors, mariner de Calafell. El català predominava al context rural i popular, on les convencions socials no tenien cap o gairebé cap importància. Tanmateix, aquest model diglòssic i bilingüe va ésser violentament trencat per la victòria militar dels franquistes. L'idioma català va ser prohibit i relegat a un pla totalment secundari, encara que no arribà mai a desaparèixer. Els noms dels carrers canviaren, així com desaparegueren de l'esfera pública, com si mai haguessin existit, els topònims o els noms del Santoral. Barral es refereix com a exemple al canvi de noms de carrer amb el cas de la Via Laietana: “que se llamó Pau Claris antes de la ocupación de la ciudad” (73). Però aquests canvis, la supressió lingüística i de les llibertats democràtiques provocà un canvi en la manera de viure de la societat burgesa i, especialment, del seu entorn. Barral es refereix a la Barcelona de la República com “una ciudad europea, de costumbres más o menos liberales y de opiniones desenfadas” (73). Els habitants es transformaren després de 1939 i

las familias gazmoñas que se reunían para rezar el rosario, habían sido en la Barcelona del “Estatut” familias normales, con opiniones políticas, con

alguna historia oscura, relativamente tolerantes con los incidentes de la vida diaria. (75)

La situació que va seguir a la victòria franquista resultava per a l'escriptor absurda fins i tot pel que feia a les coses més elementals de la vida diària: “con la liberación, los horarios familiares se habían hecho tiránicos, la disciplina horaria de las comidas, castrense” (77).

Però la influència més gran vingué de la repressió educativa. La supressió del català a les escoles provoca un distanciament, una mancança total de familiaritat dels infants amb una de les seves dues llengües. Per a ells, el coneixement de la seva altra llengua arribaria massa tard “para pensar y escribir en él como una lengua propia” com Barral assegurava. El resultat més dramàtic de la repressió franquista va ser la pèrdua lingüística: “La resaca de la guerra civil nos había hecho a todos de lengua castellana, a todos, a los más y a los menos mediocres” (289), condemnats a expressar-se en una mena de *patois* que és el “castellano colonial de Barcelona” (108).

Carles Barral optà, igual que la majoria dels seus companys de generació, pel castellà pel fet de ser una llengua de major difusió a nivell mundial, però sense deixar de banda el català, sense renunciar mai al seu bilingüisme parlat, encara que no literari. Així, el mateix Carles Barral es considerava lligat a la situació de la llengua catalana, part important de la seva vida. Era alhora la llengua de l'espai de la llibertat, l'espai de la infantesa que l'unia amb el pare i la navegació. El castellà, la segona llengua, era la llengua del col·legi, de la ciutat gris, de la ciutat destrossada pels bombardeigs, protagonista del seu primer llibre, *Metropolitano*. El castellà era la llengua imposada pels jesuïtes del col·legi que ell detestava, però va acabar per ser la seva llengua d'expressió literària, perquè, en definitiva, era la de més fàcil accés com a llengua de tradició literària.

Malgrat tot, tant Carles Barral com els seus companys i amics de l'escola de Barcelona varen optar per una vessant profundament cosmopolita. Els membres d'aquest grup poètic buscaren inspiració fora del territori espanyol. Els seus models literaris varen ésser T.S. Eliot, Rilke, Leopardi, Pavese. El seu bilingüisme va ser un part molt important de la seva mentalitat més oberta. El fet de pertànyer a una cultura perifèrica com és, en certa manera, la catalana, va impulsar

aquest cosmopolitisme. Els membres del grup barceloní escriuen en castellà, que podria ser vist en aquella època a Catalunya com la llengua de les forces de la dictadura, però també formen part d'una societat més cosmopolita i oberta a les influències externes, pel fet d'estar a prop de la frontera francesa, la qual cosa tenia certs avantatges a l'hora d'aconseguir llibres prohibits a Espanya. El mateix Barral assenyala contundentment:

La distancia y, principalmente, la independencia y la extranjería de nuestros orígenes, nos impedían aceptar las complicidades y connivencias que en la capital manchega hacían la ley en las revistas y los cafés. (. . .) No queríamos dejar de ser la excepción catalana, forjada en una encrucijada de lenguas e influencias que nos hacía diferentes y, en cierta medida, nos eximía de la monosemia de una cultura totalitaria, secuestrada por el involucionismo y el aislamiento de la dictadura y de las ambivalencias de su dirigismo (*Años sin excusa* 197-98).

Al mateix temps, el poeta barceloní reconeixia sentir-se també estrany a la cultura catalana. Comenta al seu segon volum de memòries com acostumava a xerrar amb l'insigne poeta català Carles Riba sobre escriptors com Hölderlin o Giuseppe Ungaretti per estar a un territori neutral (197). Possiblement per causa d'aquesta situació d'ambivalència, d'estranyament vers les dues cultures, dirigí la seva mirada vers a les literatures foranes.

En el cas dels escriptors catalans que buscaren també una mena de paradís extern que els permetés fugir de la trista realitat que els envoltava, varen optar pel castellà perquè els obria les portes a una difusió internacional més àmplia, i alhora els resultava més fàcil, degut a la repressió educativa que patiren durant el franquisme. Com Barral mateix exposa eren “extranjeros a todas las lenguas, condenados a expresarse a tientas en ese barcelonés municipal tan semejante al fernandopoíno, a nombrar las cosas a expensas del vocabulario de sus interlocutores” (*Años penitencia* 113).

Amb l'arribada de la democràcia, Barral opta per la defensa d'un model bilingüe, ja que considerava que una llengua no exclouïa l'altra, sinó que resultava una forma d'enriquiment intel·lectual, tal i

com va ser per a ell mateix, malgrat la supressió del català que va patir la seva generació:

El bilingüismo no es una carencia ni fuente de carencias. Es enriquecedor y no sólo en la medida en que dobla la posesión de lenguaje, sino como mecanismo de asimilación cultural y de relativización del proceso epistemológico. No empobrece ninguna de las dos lenguas en cada hablante normal. (“Diglosia” 6)

Poc després dels perillous fets del cop d'estat del 23-F, Barral seguia defenent des del diari “La Vanguardia” el català com a llengua de comunicació habitual i com a llengua literària i educativa, exactament allò que li va ser negat a ell per l'administració franquista, i tenia la certesa que la convivència pacífica entre dues llengües és perfectament viable:

La mayoría de los casos demuestran que la copresencia de dos lenguas en un determinado territorio no es necesariamente motivo de constante conflicto entre comunidades de distinta habla materna. El conflicto se produce sólo en situaciones de colonización lingüística, como parte de un proceso de sometimiento político. (6)

Actualment, i gairebé trenta anys després, devem acceptar que el model bilingüe i diglòssic augmenta més que no pas redueix la capacitat dels parlants com ens ho demostra la realitat quotidiana a Catalunya. Si els poetes de la generació dels 50, i de l'escola de Barcelona en particular, optaren pel castellà, és degut en gran part al fet que la seva llengua els va ser presa per un model educatiu retrògrad i repressor. Però la seva personalitat perifèrica els va empènyer a buscar en models exteriors una forma d'expressió que va ampliar els seus horitzons intel·lectuals i els de tota una generació espanyola en aquells “años de penitencia nacional” com els qualificà Barral.

Si més no avui en dia encara queda molt per fer per assolir aquest model bilingüe on tothom es pugui expressar obertament. El català ja no és pas una llengua prohibida com en els dies de la dictadura, però encara es una llengua desavantatjada en comparació al castellà i el plenipotenciari i globalitzador anglès, fins i tot a la Catalunya de la

normalització. Els decrets, totalment reaccionaris, promulgats per la Generalitat valenciana, governada pel partit popular, que exclouen a escriptors tant mallorquins com catalans de l'ensenyament de la llengua, són un perillós pas enrere de cara a poder assolir una plena llibertat lingüística en el sí de l'Estat espanyol.

Bibliografia

- Barral, Carlos. (1990). *Años de penitencia, precedido de dos capítulos inéditos de Memorias de infancia*. Barcelona: Tusquets.
- “Diglosia, bilingüismo y discriminación lingüística”. *La Vanguardia* [Barcelona], 4-Abril-1981: 6.
- (1978). *Los años sin excusa. Memorias II*. Barcelona: Barral editores.
- *Usuras y figuraciones*. (1979). Barcelona: Lumen.
- J. V. “‘Catalunya des del mar’ de Carles Barral”. *La Vanguardia* [Barcelona], 9-Diciembre-1982: 42.